

Anna Marie Františka, sestra markraběnky Sibylly Augusty

Martin Aschenbrenner

Dcera posledního sasko-lauenburského vévody Julia Františka, Anna Marie Františka, byla významnou barokní šlechtičnou, přesto však její osobnost nebyla dosud dostatečně komplexně zpracována. Kromě dvou článků Amanda Paudlera, augustiniána z České Lípy, které vyšly v místním vlastivědném sborníku před více než sto lety, se jí nověji věnoval Otakar Špecinger. Mnoho nových poznatků a souvislostí vyzkoumal historik umění Petr Macek, který se od bádání o jejích stavbách často dostává přímo k její osobnosti. Nejnověji se zabýval ve své disertační práci druhým manželem Anny Marie Františky Jan Pavlíček. Bibliografické údaje k těmto pracím jsou vedeny dále v jednotlivých odkazech. Archivní fondy, ze kterých je možno k tomuto tématu čerpat, jsou uloženy hlavně v Národním archivu v Praze, byly však zpřístupněny teprve poměrně nedávno. Archiválii k Anně Marii Františce je velké množství, dochovala se zejména korespondence a dokumenty k jejím sňatkům. Vytěžit z tohoto fondu maximum však zabere obrovské množství času a je třeba, aby se tímto tématem někdo speciálně zabýval.

Státeček Sasko-Lauenbursko v severním Německu, v těsné blízkosti Hamburku, vznikl při mnohém dělení Sasko v průběhu staletí mezi členy panovnického rodu Askánců. Již před třicetiletou válkou přišel do Čech jeden ze synů tehdejšího sasko-lauenburského vévody, Julius Jindřich, a během třicetileté války se mu zde podařilo získat značný majetek. Koncem života, když po otcově smrti zemřeli postupně i jeho bratři, stal se panujícím vévodou

Anna Maria Franziska, Schwester der Markgräfin Sibylla Augusta

Die Tochter vom letzten Sachsen-Lauenburger Herzog Julius, Anna Maria Franziska, repräsentierte zweifellos eine bedeutende Edelfrau der Barockzeit repräsentierte, ihre Person im Ganzen wurde jedoch nur ungenügend erfasst. Außer den zwei Aufsätzen von Amand Paudler, einem Augustiners aus Böhmisches Leipa (České Lípa), die im lokalen heimatkundlichen Sammelbuch vor mehr als hundert Jahren erschienen, widmete sich dieser Problematik nur noch Otakar Špecinger. Viele neuen Erkenntnisse und Zusammenhänge wurden vom Kunsthistorik Petr Macek gebracht. Er geht bei seinen Forschungen von ihren Bauten oft direkt auf ihre Person über. Mit dem zweiten Gemahl der Anna Maria Franziska zuletzt befasste sich in neulich in seiner Disertation Jan Pavlíček. Auf einzelne bibliographische Angaben zu diesen Arbeiten wird im weiteren Text hingewiesen. Die Archivfonds, aus denen man zu diesem Thema schöpfen kann, befinden sich hauptsächlich im Nationalarchiv in Prag (Národní archiv v Praze), sie wurden jedoch erst neulich der Öffentlichkeit zugänglich gemacht. Es gibt eine Menge Archivalien zur Anna Maria Franziska – in der ersten Reihe erhielt sich ihre Korrespondenz und Dokumente zu ihren beiden Ehen. Es würde jedoch sehr viel Zeit in Anspruch nehmen, aus diesen Fonds ein Maximum zu gewinnen. Es wäre daher angebracht, dass sich mit diesem Thema ein Spezialist befassen würde.

Der kleine Staat Sachsen-Lauenburg, der sich in Norddeutschland, unweit von Hamburg befindet, entstand bei der Aufteilung der Herrscherfamilie der Askaniern, wozu es im Laufe von Jahrhunderten mehrmals gekommen war. Bereits vor dem Dreißigjährigen Krieg kam nach Böhmen Julius Heinrich, einer der Söhne des damaligen Sachsen-Lauenburger Herzogs. Ihm gelang

v Sasko-Lauenbursku, avšak zůstal na svých sídlech v Čechách, z nichž vynikal především Ostrov. Jeho starší syn brzy zemřel, a tak se stal dědicem veškerého rodového majetku mladší syn, Julius František. I on sídlil převážně v Čechách. Jeho smrtí tato linie Askanců zanikla, protože po vévodově smrti zůstaly na živu pouze jeho dvě dcery.

Ačkoliv vévoda Julius František (1641–1689) sídlil opět zřejmě hlavně v Ostrově, případně v Praze, začal s přestavbou doposud renesančního zámku v Zákupích, který zdědil po své matce. Tam také umístil experimentální sklářskou huť, kde se mu podařilo vyrobit rubínové sklo.¹ Protože jeho manželka, vévodkyně Hedvika, rozená ze Sulzbachu (*1650, sňatek 9. dubna 1668 v Ostrově) a již dříve provdaná za arcivévodu Zikmunda Františka, avšak ještě před naplněním onoho sňatku ovdověla, poměrně brzy zemřela (23. listopadu 1681) a vévoda neměl mužského potomka, rozhodl se, prý na naléhání stavů ze Sasko-Lauenburska, jednat o novém sňatku, a to přímo ve svém vévodství. Nechal připravit na Labe v Lovosicích loď se zavazadly a v Zákupích 25. září 1689 sepsal závět. Jako svědky si sebral méně významné šlechtice z okolí a po dokončení formalit pro ně uspořádal hostinu v refektáři kláštera kapucínů v Zákupích. Tento klášter založil vévoda Julius František na památku své šťastné záchrany při obklíčení v jedné z válek. Jeho bílý kůň tehdy přeskočil nepřátele a odvezl ho do bezpečí.² V refektáři kláštera visel vévodův portrét. Krátce nato, 29. září mezi 5. a 6. hodinou ranní, však vévoda na zámku nečekaně onemocněl a brzy po půlnoci, tedy již 30. září, zemřel, ačkoliv zde byli přítomni lékaři ze Žitavy a z Boleslavi. Prý si vzal omylem špatný lék. Šířily se sice fámy, že ho otrávil vychovatelka jeho dcer, hraběnka Polyxena Vršovcová, která byla jeho milenkou a již slíbil manželství.³ Pro to ale nic nesvědčí. V každém případě se tehdy obě vévodovy dcery ocitly bez podpory. Anně Marii Františce bylo 17 let, její sestra Sibylle Augustě mělo být brzy patnáct. Hraběnka Vršovcová byla jediná,

es, im Laufe des Dreißigjährigen Kriegs ein bedeutendes Eigentum zu erwerben. Gegen Ende seines Lebens, als nach dem Tode des Vaters auch seine Brüder nach und nach wegstarben, wurde er zum regierenden Herzog in Sachsen-Lauenburg. Er blieb jedoch auch weiterhin auf seinen Herrschaften in Böhmen, unter denen vor allem Schlackenwerth/Ostrov hervortritt. Sein älterer Sohn starb sehr früh, und so wurde zum alleinigen Erben der gesamten Familienbesitztümer sein jüngerer Sohn Julius Franz, der sich ebenfalls überwiegend in Böhmen aufhielt. Nach seinem Tode ging diese Linie der Askanier ein, da nach dem Ableben des Herzogs lediglich dessen zwei Töchter am Leben waren.

Wenn auch der Herzog Julius Franz (1641–1689) seinen Sitz überwiegend in Schlackenwerth/Ostrov, bzw. in Prag hatte, nahm er nichtsdestoweniger den Umbau des von seiner Mutter vererbten Renaissance-Schlusses in Reichstadt/Zákupy in Angriff. Dort brachte er auch seine experimentelle Glashütte unter, in der es ihm gelungen ist, Rubinglas herzustellen.¹ Seine Gemahlin, Herzogin Hedwig, geborene von Sulzbach (*1650, die Trauung erfolgte am 9. April 1668 in Schlackenwerth/Ostrov) war vorher mit dem Erzherzog Siegmund Franz verheiratet, doch sie verwitwete noch bevor diese Ehe überhaupt konsumiert werden konnte. Da sie relativ früh verstarb (am 23. November 1681) und der Herzog keinen männlichen Erben hatte, traf er (angeblich auf das Drängen der sachsen-lauenburgischen Stände) den Beschluss, über eine neue Ehe zu verhandeln. Das sollte direkt in seinem Herzogtum geschehen, und er ließ daher an der Elbe in Lobositz/Lovosice mehrere Schiffe mit Reisegepäck vorbereiten und verfasste danach in Reichstadt/Zákupy am 25. September 1689 noch sein Testament. Als Zeugen lud er die weniger bedeutenden Adligen aus der Umgebung ein, und nach der Beendigung der Formalitäten veranstaltete er für sie im Refektorium des Kapuzinerklosters in Reichstadt/Zákupy ein Gastmal. Dieses Kloster wurde vom Herzog Julius Franz zum Andenken an seine glückliche Rettung aus der feindlichen Einkreisung während eines Kriegszugs. Sein weißer Hengst hat damals die Reihen der Feinde übersprungen und den Herzog in die Sicherheit gebracht.² Im Refektorium des Klosters wurde daher ein Porträt des Herzogs aufgehängt. Kurz darauf, am 29. September, frühmorgens zwischen 5. und 6. Uhr, erkrankte der Herzog ganz unerwartet in diesem Schloss und verstarb trotz Anwesenheit der Ärzte aus Zittau und

1 Paudler, Amand: Herzog Julius Franz, Mittheilungen des Nordböhmisches Excursions-Club (dále MNEC) XXII, 1899, s. 338.

2 Tamtéž, s. 337.

3 Paudler, Amand: Der Tod des Herzogs Julius Franz von Lauenburg, MNEC XXVIII, 1905, s. 376.

1 Paudler, Amand: Herzog Julius Franz, Mittheilungen des Nordböhmisches Excursions-Club (weiter MNEC) XXII, 1899, S. 338.

2 Ebenda, S. 337.

o koho se mohly opřít a komu věřily. Kromě ní jim pomohl ještě dvorní rada Steinbach. Úředníci napsali tehdy dopis dědovi obou princezen z matčiny strany, falckraběti Kristiánu Augustovi, a ten k nim do Zákup ihned poslal svého sekretáře, aby oběma dívkám pomohl, a později dalšího kavalíra se vzkazem, že se setkají v Ostrově.

Vévoda mrtvola byla podle jeho přání oblečena do kapucínského hábitu, k němuž byla látka dovezena z kláštera v Roudnici. Nějakou dobu trvalo zhotovení rakve, a tak teprve 30. října princezny s hraběnkou Vršovcovou přijely do Ostrova. Tam se setkaly se svým dědečkem, jenž tam přibyl 3. listopadu.⁴ Ten by byl rád převzal poručnictví nad nimi. V případě Anny Marie Františky to ani nebylo nutné, protože zletilost žen se tehdy počítala od 15 let. Avšak vévoda Julius František ve své závěti vyslovil přání, aby se péče o obě princezny až do jejich sňatku ujal sám císař Leopold I. Ten vévodovu prosbu splnil a pověřil péčí o obě dívky knížete Ferdinanda Augusta Leopolda z Lobkovic, respektive jeho manželku Marii Annu, rozenou markraběnkou z Baden-Badenu, takže obě princezny přesídlily do Roudnice k Lobkovicům a ihned se pro ně začali hledat ženichové.⁵

Anna Marie Františka byla na svůj původ dosti pyšná – byla dcerou vládnoucího říšského knížete, a tak automaticky předpokládala, že se jejím manželem musí stát opět samostatně vládnoucí říšský kníže. Do Roudnice se tak dostal významný vojévůdce bádenský markrabě Vilém. Zalíbila se mu však mladší z obou sester. Annu Marii Františku pak doporučil svému příteli, také významnému vojévůdci, Evženovi Savojskému.⁶ Ten však žádnému státu nevládl, a tak o něj Anna Marie Františka neměla zájem, ten neprojevoval ani on sám. O Annu Marii Františku se dále zajímal především saský vévoda August Silný, u něj však vadilo, že byl luteránem.

Bunzlau/Boleslav bald nach Mitternacht, d.h. bereits am 30. September. Er sollte angeblich irrtümlicherweise eine falsche Arznei genommen haben. Es wurden zwar Gerüchte verbreitet, wonach ihn die Erzieherin seiner Töchter, Gräfin Polyxena Werschowitz, vergiftet haben sollte (sie war seine Geliebte und er sollte ihr angeblich die Ehe versprochen haben),³ doch dafür gibt es keinen Beleg. Beide Töchter des Herzogs blieben auf jeden Fall ohne Unterstützung. Anna Maria Franziska war damals 17 Jahre alt, ihre Schwester Sibylla Augusta sollte bald das Alter von fünfzehn Jahren erreichen. Die Gräfin Werschowitz war die einzige Person, auf die sie sich stützen konnten und zu der sie Vertrauen haben konnten. Außer ihr stand ihnen nur noch der Hofrat Steinbach zur Seite. Die Beamten verständigten sofort den Großvater beider Prinzessinnen mütterlicherseits, Pfalzgrafen Christian August. Dieser sandte unmittelbar darauf seinen Sekretär nach Reichstadt/Zákupy, der beiden Mädchen behilflich sein sollte, und später noch einen Kavalier mit der Nachricht, dass er sie bald in Schlackenwerth/Ostrov treffen würde.

Die Leiche des Herzogs wurde, seinem Wunsch entsprechend, in das Ordensgewand der Kapuziner angezogen – der Stoff dazu wurde aus dem Kloster in Raudnitz/Roudnice beschafft. Es hat dauerte einige Zeit lang, bis der Sarg fertig war, und so kehrten die Prinzessinnen mit der Gräfin Werschowitz erst am 30. Oktober nach Schlackenwerth/Ostrov zurück. Dort trafen sie ihren Großvater, der dort am 3. November angetroffen war.⁴ Der Großvater hätte gerne die Vormundschaft übernommen (die im Falle der Anna Maria Franziska sogar gar nicht mehr notwendig war, da die Mündigkeit der Frauen ab 15 Jahre gezählt wurde). Herzog Julius Franz äußerte jedoch in seinem Testament den Wunsch, der Kaiser Leopold I. Höchstpersönlich sollte sich der Pflege von beiden Prinzessinnen bis zu ihrer Heirat annehmen. Dieser erfüllte die Bitte des Herzogs und vertraute beide Mädchen in die Obhut des Fürsten Ferdinand August Leopold von Lobkowitz, resp. dessen Gemahlin Maria Anna, geborener Markgräfin von Baden-Baden, so dass beide Prinzessinnen nach Raudnitz/Roudnice übersiedelten. Unmittelbar danach begann die Suche nach vorteilhaften Heiratspartien.⁵

4 Paudler, Amand: Der Tod des Herzogs Julius Franz von Lauenburg, MNEC XXVIII, 1905, s. 377. K pohřbu vévody do hrobky v Ostrově došlo asi až v září 1690. Tamtéž, s. 377.

5 Špecinger, Otakar: Velkovévodkyně Anna Marie Františka Toskánská (1672–1741), Muzejní a vlastivědná práce 42/Časopis Společnosti přátel starožitnosti 112, č. 4, 2004, s. 194. Mašek, Petr, Kasík, Stanislav, Mlýková, Marie: Lobkowiczové. Dějiny a genealogie rodu, České Budějovice 2002, s. 132.

6 Vlnas, Vít: Evžen Savojský, Praha 2001, s. 98–100.

3 Paudler, Amand: Der Tod des Herzogs Julius Franz von Lauenburg, MNEC XXVIII, 1905, S. 376.

4 Paudler, Amand: Der Tod des Herzogs Julius Franz von Lauenburg, MNEC XXVIII, 1905, S. 377. Zur Grablegung des Herzogs in die Gruft in Schlackenwerth/Ostrov kam es wohl erst im September 1690. Ebenda, S. 377.

5 Špecinger, Otakar: Velkovévodkyně Anna Marie Františka Toskánská (1672–1741), Muzejní a vlastivědná práce 42/Časopis

CZ ▶ Alianční erb Anny Marie Františky a jejího prvního manžela, falckraběte Filipa Viléma z Neuburgu v Zákupech/Reichstadt (Foto Martin Aschenbrenner)

DE ▶ Allianzwappen der Anna Maria Franziska und ihres ersten Gemahls Pfalzgraf Philipp Wilhelm von Neuburg von Reichstadt/Zákupy (Foto Martin Aschenbrenner)

Nakonec se začalo jednat o synovi rýnské-ho falckraběte Janu Vilémovi. Měl jednou zdědit Rýnskou Falc a navíc měl mimořádně vznešené příbuzenstvo: jedna jeho sestra, Eleonora, byla provdaná za císaře Leopolda I., druhá, Marie Anna, za španělského krále Karla II. Ale právě toto se císaři příliš nelíbilo, zřejmě se mu zdálo, že by takové příbuzenství bylo pro Annu Marii Františku přece jen příliš vznešené. Navíc by prý nelibě nesl, kdyby byl v Čechách nějaký kurfiřt – rýnský falckrabě totiž kurfiřtskou hodnost měl.⁷ A tak jí nakonec sice dovolil provdat se do této rodiny, musela si však vzít mladšího bratra budoucího vládnoucího falckraběte, Filipa Viléma (*1668). Sňatek se uskutečnil 29. října 1690 v Roudnici a po krátké cestě do Německa se manželé usadili v Zákupech. Pokračovali zde v přestavbě zámku, započaté vévodou Juliem Františkem. V prvních letech po příchodu novomanželů vzniklo předzámčí s byty úředníků. Svědčí o tom alianční erb Anny Marie Františky a Filipa Viléma nad vstupní branou této budovy.

Ačkoliv tedy Filip Vilém na Annu Marii Františku jaksi „zbýl“, manželství se zřejmě vyvíjelo příznivě a narodily se z něj dvě dcery. První dostala jména po svém císařském strýci a tetě – Leopoldina Eleonora (*22. 10. 1691), mladší dostala jméno Marie Anna Karolína (*30. 1. 1693). Avšak mladší dcera (+8. 3. 1693)

Anna Maria Franziska war ziemlich stolz auf ihre Herkunft – sie war Tochter eines regierenden Reichsfürsten, und rechnete daher automatisch damit, dass lediglich ein souverän regierenden Reichsfürst zu ihrem Gemahl werden sollte. Nach Raudnitz stellte sich der bedeutende Heerführer, Markgraf Wilhelm von Baden-Baden, ein. Er fand jedoch eher an der jüngeren Schwester von Anna Maria Franziska Gefallen. Anna Maria Franziska empfahl er seinem Freund, dem ebenfalls berühmten Feldherrn Eugen von Savoyen.⁶ Für Anna Maria Franziska war er jedoch nicht interessant, da er keinen Staat regierte, und er äußerte seinerseits auch wenig Interesse. Anna Maria Franziska interessierte sich vor allem für der August der Starken, Herzog von Sachsen. Bei dem Wirkte jedoch störend, dass er ein Lutheraner war.

Letztendlich wurden die Verhandlungen über den Sohn des Pfalzgrafen von Rhein, Johann Wilhelm von der Pfalz, in Angriff genommen. Er sollte in der Zukunft Rhein-Pfalz erben und verfügte noch darüber hinaus über außerordentlich erhabene Verwandtschaft: eine von seinen Schwestern, Eleonore, war mit dem Kaiser Leopold I. verheiratet, die zweite Schwester, Maria Anna, war Gemahlin des spanischen Königs Karl II. Gerade diese Tatsache schien jedoch dem Kaiser Leopold nicht zu gefallen. Ihm kam offensichtlich vor, dass eine solche hohe Verwandtschaft für Anna Maria Franziska doch zu viel sein würde. Er hätte noch darüber hinaus mit Unwillen getragen, dass in Böhmen ein Kurfürst sein würde – der Pfalzgraf am Rhein hatte nämlich die Kurfürstenwürde inne.⁷ Der Kaiser erlaubte ihr am Ende doch, in diese Familie einzuheiraten, sie musste jedoch mit dem jüngeren Bruder des künftigen regierenden Pfalzgrafen, Philipp Wilhelm (*1668), vorlieb nehmen. Die Trauung erfolgte am 29. Oktober 1690 in Raudnitz/Roudnice und die Neuvermählten nahmen nach einer kurzen Reise nach Deutschland in Reichstadt/Zákupy ihren Sitz und setzten hier den vom Herzog Julius Franz in Angriff genommenen Schlossumbau fort. In den ersten Jahren nach der Ankunft der Neuvermählten entstand dort das Vorschloss mit den Beamtenwohnungen. Davon zeugt des Allianzwappen der Anna Maria Franziska und des Philipp Wilhelm über dem Eintrittstor von diesem Gebäude.

Wenn auch Philipp Wilhelm für Anna Maria Franziska sozusagen „übrig blieb“, entwickelte sich diese Ehe sehr günstig und es kamen zwei Töchter zur

Společnosti přátel starozitností 112, Nr. 4, 2004, S. 194. Mašek, Petr, Kasík, Stanislav, Mžýková, Marie: Lobkowiczové. Dějiny a genealogie rodu, České Budějovice 2002, S. 132.

6 Vlnas, Vit: Evžen Savojský, Praha 2001, S. 98–100.

7 Ebenda.

i Filip Vilém (+10. 4. 1693) brzy zemřeli a byli pohřbeni v nově vybudované pohřební kryptě v kostele sv. Fabiána a Šebestiána v Zákupech. Anna Marie Františka se stala v jedenadvaceti letech vdovou s malou dcerou Marií Annou Karolínou. Zjevně se jí do žádného nového sňatku nechtělo. Byla mladá a velmi bohatá, tedy nezávislá. Ale právě asi to budilo mnoho závisti, a tak ji samotný císař s císařovnou tlačili do dalšího manželství.

Švagr Anny Marie Františky, o kterém se kdysi uvažovalo jako o jejím možném manželovi, falckrabě Jan Vilém, se nakonec oženil s Annou Marií Louisou Medicejskou, dcerou toskánského velkovévody Cosima III. A tak se nakonec jako druhý manžel Anny Marie Františky prosadil mladší syn Cosima III. Giovanni Gaston.⁸ Opět tedy nikoliv člověk vládnoucí nebo s nároky na vládu. Ze strany velkovévody Cosima bylo důležité, že Anna Marie Františka byla plodná (jak se prokázalo v prvním manželství), protože manželství jeho staršího syna Ferdinanda zůstávalo bezdětné, a dále že byla finančně více než dobře zaopatřena, protože Medicejové měli finanční problémy. Výhodou bylo blízké příbuzenství nevěsty s císařem. Sňatek se tentokrát odehrál v sídle rýnského falckraběte v Düsseldorfu 2. července 1697. Anna Marie Františka si do svatební smlouvy prosadila, že bude jen ona sama výhradně disponovat svým majetkem a že bude mít možnost sama si zvolit místo pobytu. Giovanni Gaston měl dostávat apanáž od otce z Toskánska.

Manželé přijeli do Zákup na podzim 1697. Giovannimu Gastonovi se tam asi příliš nelíbilo. Traduje se, jak psal o osklivém vlhkém zámku uprostřed bažin, malém městečku sedláků atd. Zámek byl již v té době poměrně reprezentativní, ale Giovannimu Gastonovi v kontrastu s Florencií se opravdu musel jevit jako nepřilíš krásný, a zejména zdejší okolí v zimě určitě nebylo vábné, zvláště s porovnáním s životem v Itálii. Po půl roce, na jaře 1698, Giovanni Gaston podnikl cestu do Německa, Francie a Nizozemí, což nebyl, jak se traduje, útek od manželky, ale jakási opožděná studijní cesta.

Welt. Die erste Tochter bekam den Namen nach ihrem kaiserlichen Onkel und Tante – Leopoldine Eleonore (*22. 10. 1691), die jüngere wurde Maria Anna Karoline (*30. 1. 1693) genannt. Sowohl die ältere Tochter (+8. 3. 1693) als auch Philipp Wilhelm (+10. 4. 1693) verstarben jedoch bald darauf und sie wurden in der neu errichteten Gruft in der St. Fabian und Sebastian-Kirche in Reichstadt/Zákupy begraben. Anna Maria Franziska verwitwete im Alter von einundzwanzig Jahren und blieb mit ihrer kleinen Tochter Maria Anna Karoline allein. Sie hatte offenbar keine Lust, eine neue Ehe zu schließen. Sie war jung und sehr reich, daher unabhängig. Gerade diese Tatsache konnte jedoch viel Neid erweckt haben, und so wurde sie vom Kaiser und Kaiserin höchstpersönlich zu einer neuen Ehe gedrängt.

Pfalzgraf Johann Wilhelm, Schwäger von Anna Maria Franziska, der einst als ihr möglicher Ehemann erwogen wurde, heiratete letztendlich Anna Maria Louisa von Medici, Tochter des Großherzogs von Toskana Cosimo III., und deswegen setzte sich als zweiter Ehemann von Anna Maria Franziska der jüngere Sohn von Cosimo III., Giovanni Gaston, durch.⁸ Er war wieder kein regierender Fürst und ihm stand kein Anspruch auf Regenschaft zu. Für den Großherzog Cosimo war von Wichtigkeit, dass Anna Maria Franziska fruchtbar war (wie es sich in ihrer ersten Ehe erwies), da die Ehe seine älteren Sohns Ferdinand kinderlos blieb, und ferner das, dass sie finanziell mehr als gut gesichert war – die Medici hatten Finanzprobleme. Vom Vorteil war auch die enge Verwandtschaft der Braut mit dem Kaiser. Die Trauung fand diesmal in Düsseldorf, dem Sitz des Pfalzgrafen von Rhein, am 2. Juli 1697 statt. Anna Maria Franziska setzte in ihrem Hochzeitvertrag durch, dass ihr das alleinige Recht zusteht, über ihr Eigentum zu verfügen, und dass ihr allein die Wahl ihres Aufenthaltsorts zusteht. Giovanni Gaston sollte eine Apanage von seinem Vater beziehen.

Die Eheleute kamen in Reichstadt/Zákupy im Herbst 1697 an. Giovanni Gaston hat an dem Ort wohl keinen großen Gefallen gefunden. Es wird überliefert, dass er in seinen Briefen von einem hässlichen, feuchten Schloss inmitten vom Moorgebiet, einem bäuerlichen Landstädtchen usw. berichtete. Das Schloss konnte zu jener Zeit zwar verhältnismäßig repräsentativ aussehen, doch dem Ehemann Giovanni Gaston musste es im Vergleich mit Florenz in der Tat wenig attraktiv

8 O Giovannim Gastonovi, jeho manželství a pobytu v Čechách nejnověji a s využitím doposud nepoužitých pramenů: Pavlíček, Jan F.: *Pobyt Giana Gastona de' Medici v Čechách*, disertační práce, Brno 2013. Základní údaje jinak poskytuje Paudler, Amand: *Von der Reichstädter Großherzogin*, MNEC 1904, s. 370–378.

8 Über Giovanni Gaston, seine Ehe und seinen Aufenthalt in Böhmen neulich und mit Verwendung der bisher nicht gebrauchten Quellen: Pavlíček, Jan F.: *Pobyt Giana Gastona de' Medici v Čechách*, Dissertation, Brno 2013. Die grundlegenden Angaben siehe sonst bei: Paudler, Amand: *Von der Reichstädter Großherzogin*, MNEC 1904, s. 370–378.

Nicméně se po jejím skončení usadil v Praze, kde tehdy sídlila početná italská komunita. Propadl zde však hazardním hrám. V roce 1703 doprovodil pozdějšího císaře Karla VI. do Hamburku, odkud Karel pokračoval do Španělska. Giovanni Gaston zůstal v Hamburku a provozoval hazardní hry, takže se nesmírně zadlužil. Jeho manželka odmítla tyto dluhy financovat a Giovanni Gaston se vrátil k otci do Florencie. Ačkoliv manželku lákal on i velkovévoda Cosimo do Itálie, aby z manželství vzešel potomek, a do nátlaku na ni se připojil i císař s císařovnou a církev, Anna Marie Františka nakonec odolala a zůstala na svých panstvích. Po smrti bratra Ferdinanda (1713) se Giovanni Gaston stal otcovým dědicem a po smrti Cosima III. (1723) toskánským velkovévodou. Anna Marie Františka se pak podepisovala jako toskánská velkovévodkyně a tak je také v pramenech a hlavně v literatuře známa, avšak s manželem se nestýkala, i když jisté styky s Itálií se dají doložit.⁹

Hlavním zájmem Anny Marie Františky bylo nejdříve hospodářství. Nepřevzala ho zřejmě po otci v úplně špatném stavu, ale přesto bylo co zlepšovat. Snažila se žít reprezentativně, jak příslušelo jejímu stavu, na nějž byla tak hrdá. Na rozdíl od jiných šlechticů, kteří se zadlužovali, si však uvědomovala, že je lepší nejdříve pozvednout hospodářství svých panství, aby na požadovaný způsob života měla dostatek vlastních prostředků. Kromě jiného nechala tedy budovat hospodářské dvory s příslušenstvím. Obrovský hospodářský dvůr vznikl tehdy při zákupském zámku. Nejdříve bylo vybudováno jižní křídlo s konírnami v přízemí a pravděpodobně s pokoji pro hosty v prvním patře (1697). Bylo nejreprezentativnější, nejkrásnější zdobené, s erbem rodu sasko-lauenburských vévodů nad hlavním portálem (druhý, postavený kvůli symetrii, byl od začátku slepý). Pak následovalo krátké křídlo západní s pivovarem a nakonec severní křídlo s chlévy a dalším příslušenstvím. Anna Marie Františka koně milovala, věnovala se jejich chovu a v Zákupech pod zámek bylo dokonce jakási koňská závodistiště.¹⁰

vorkommen. Die hiesige Umgebung war im Vergleich mit dem Leben in Italien in den Wintermonaten für ihn bestimmt wenig anziehend. Nach einem halben Jahr, im Frühjahr 1698, unternahm Giovanni Gaston eine Reise nach Deutschland, Frankreich und in die Niederlanden. Es handelte sich dabei, wie überliefert wurde, keinesfalls um eine Flucht von seiner Gemahlin, sondern um eine Art verspäteter Kavalierreise. Nach der Beendigung der Reise blieb er nichtsdestoweniger in Prag, wo damals eine zahlreiche italienische Gemeinschaft ihren Sitz hatte. Er verfiel hier jedoch bald dem Würfelspiel. Im Jahre 1703 begleitete er den späteren Kaiser Karl VI. nach Hamburg, woher Karl seine Reise nach Spanien fortsetzte. Giovanni Gaston blieb in Hamburg und frönte dort erneut dem Hasardspiel, so dass er sich bald immens verschuldete. Seine Gemahlin lehnte ab, die Schulden zu begleichen und Giovanni Gaston kehrte daher zu seinem Vater nach Florenz zurück. Sowohl er als auch sein Vater lockten Gastons Gemahlin nach Italien, damit aus dieser Ehe ein Nachkomme geboren würde – diesem Drängen haben sich, übrigens, auch der Kaiser, die Kaiserin und die Kirche angeschlossen – doch Anna Maria Franziska konnte ihnen Stirn bieten und verblieb weiterhin auf ihren Besitztümern. Nach dem Tode seines Bruders Ferdinand (1713) wurde Giovanni Gaston zum Erben seines Vaters und nach dem Ableben von Cosimo III. (1723) auch zum Großherzog von Toskana. Anna Maria Franziska verwendete danach die Unterschrift „Großherzogin von Toskana“ und wurde auch unter diesem Namen in den Quellen und vor allem in der Literatur bekannt. Sie pflegte jedoch in der Zukunft keine Kontakte mehr zu ihrem Mann, wenn sich auch bestimmte Beziehungen zu Italien belegen lassen.⁹

Das Hauptinteresse der Anna Maria Franziska galt zuerst den wirtschaftlichen Fragen. Wie es schien, nahm sie die Wirtschaft nach ihrem Vater im keinen schlechten Zustand über, doch es gab bestimmt viele Sachen, die noch verbessert werden konnten. Sie war bestrebt, repräsentativ zu leben, wie es sich für ihren Stand, auf den sie so stolz war, gebührte. Im Unterschied von anderen Adeligen, die sich schwer verschuldeten, war sie sich jedoch wohl der Tatsache bewusst, dass es viel besser ist, zuerst den wirtschaftlichen Zustand ihrer Besitztümer zu erheben. Erst dann würde sie über genügend eigene Mittel verfügen, die ihr die erwünschte Lebensweise ermöglichen würden.

9 Například v korespondenci uložené v: Národní archiv, Ředitelství císařských soukromých a rodinných statků v Praze-spisové pododdělení Zákuupy, inv. č. 204, nákupy ostatků svatých.

10 Macek, Petr – Zahradník, Pavel: Zámecký areál v Zákupech, Průzkumy památek 1996, č. II, s. 18–21.

9 Z. B. in der Korrespondenz, siehe in: Národní archiv, Ředitelství císařských soukromých a rodinných statků v Praze-spisové pododdělení Zákuupy, Inv. Nr. 204, nákupy ostatků svatých.

Hospodářský dvůr je mimořádnou památkou, v současné době však mimořádně zdevastovaný, ale má se opravovat z evropských fondů.

Během pobytu Giovanniho Gastona Medicejského v Zákupích (1697–1698) nechali příslušníci jeho družiny zbudovat kapli sv. Josefa, při níž Anna Marie Františka později (1727) zřídila poustevnu. Kaple tak uzavírala kompozici barokního areálu: na vyvýšeném místě nad městečkem stál zámek jako sídlo světské moci, k němu se pak v osách přimykala sídla moci duchovní, směrem na východ klášter kapucínů a kaple sv. Josefa, směrem na jih kostely v Zákupích a v Brenné.¹¹

Zvláštní jsou částečně roubené domy v Zákupích, poblíž kláštera kapucínů. Spojují typ domů venkovských a městských a byla vyslovena domněnka, že právě ty si postavili také členové doprovodu Giovanni Gastona. Tato část Zákup se pak nazývala Malá Strana.

Kromě venkovského sídla musela mít Anna Marie Františka také reprezentativní sídlo v Praze. Tím se stal palác koupený v roce 1718 od Thunů, který nechala dále přestavět.

Když se výnosy hospodářství začaly zvyšovat, mohla si Anna Marie Františka dovolit konečně vyhovět své hrdosti a touze po reprezentaci a začít přestavovat či stavět výstavné zámky. Její nejvýznamnější zámeckou stavbou se stal zámek v Ploskovicích. Petr Macek, který věnuje stavbám Anny Marie Františky velkou pozornost, uvádí, že se jedná o nejvýraznější stavbu dynamického baroka u nás, co se týče zámků. Soudí také, že Anna Marie Františka se touto stavbou chtěla vyrovnat italským stavbám Medicejů. Zámek je vlastně vilou. Druhé patro bylo přistavěno až v polovině 19. století (ovšem tak dobře, že navazovalo stylově na zbytek zámku a nepůsobí rušivě), původně tam byla mansardová střecha. Park byl vybaven množstvím sousoší a také příležitostnou výzdobou. Stavba stála obrovské peníze, a tak přý Anna Marie Františka údajně všechny účty za něj spálila. Autorem stavby byl dvorní stavitel Anny Marie Františky Václav Špaček.¹²

Sie ließ außer anderem auch Wirtschaftshöfe mit Zubehör errichten. Ein riesiger Wirtschaftshof entstand damals am Schloss Reichstadt/Zákupy. Zuerst wurden sein Südflügel mit Pferdestallungen im Erdgeschoss und höchstwahrscheinlich auch die Gästezimmer im ersten Geschoss erbaut (1697). Dieser Flügel war am repräsentativsten, am schönsten ausgeschmückt, und verfügte über das Wappen der Herzöge von Sachsen-Lauenburg über dem Hauptportal (das zweite Portal, wegen Symmetrie errichtet, war bereits von Anfang an blind). Danach folgte der kürzere Westflügel mit dem Brauhaus und zuletzt der Nordflügel mit Stallungen und weiterem Zubehör. Anna Maria Franziska liebte Pferde, widmete sich der Pferdezucht und in Reichstadt/Zákupy gab es unter dem Schloss sogar eine Art Pferderennbahn.¹⁰

Der Wirtschaftshof stellt ein außerordentliches Denkmal dar. Er ist in der Gegenwart ziemlich devastiert, doch sollte bald aus den Europäischen Fonds instandgesetzt werden.

Während des Aufenthaltes von Giovanni Gaston von Medici in Reichstadt/Zákupy (1697–1698) ließen die Angehörigen seines Gefolges die St. Josef-Kapelle errichten, an der Anna Maria Franziska später (1727) eine Einsiedelei errichten ließ. Durch diese Kapelle wurde auf diese Weise die Komposition des Barockareals abgeschlossen: auf der erhöhten Stelle über der Stadt befand sich das Schloss als Zeichen der weltlichen Macht, daran schlossen sich in den Achsen die Sitze der geistlichen Macht, gegen Osten war es das Kapuzinerkloster und die St. Josef-Kapelle, gegen Süden die Kirchen in Reichstadt/Zákupy und in Brenn/Brenná.¹¹

Eine Besonderheit von Reichstadt/Zákupy stellen die teilweise gezimmerten Häuser in der Nähe des Kapuzinerklosters dar. Sie repräsentieren eine Verbindung von ländlichen und städtischen Häusern – daher wäre die Vermutung angebracht, dass diese Häuser ebenfalls von Angehörigen des Gefolges von Giovanni Gaston errichtet wurden. Dieser Teil von Reichstadt/Zákupy wurde dann „Kleine Seite“ genannt.

Außer dem Landsitz musste Anna Marie Franziska auch über einen repräsentativen Sitz in Prag verfügen. Zu diesem Zweck erwarb sie von der Familie Thun im Jahre 1718 ihren Prager Palast, den sie weiter umbauen ließ.

11 Tamtéž, s. 20 a 29.

12 Macek, Petr: Barokní architekt Václav Špaček, dizertační práce na Ústavu pro dějiny umění Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze, Praha 2007, Katalog, s. 12–22.

10 Macek, Petr – Zahradník, Pavel: Zámecký areál v Zákupích, Průzkumy památek 1996, Nr. II, S. 18–21.

11 Ebenda, S. 20 und 29.

CZ ► Zámek Zákupy, interiér, jídelna, nástěnná malba z roku 1701 od Michala Václava Halbaxe a Václava Noska, představující výjev ze Starého zákona – prorok Daniel věští králi Belsezarovi konec Babylonie. Jedná se o jeden z mála dochovaných prvků interiéru z doby Anny Marie Františky na zákupském zámku. Pohlednice ze 30. let 20. století.

DE ► Schloss Reichstadt/Zákupy, Interieur, Speisezimmer, Wandgemälde aus dem Jahre 1701 von Michael Wenzel Halbax und Wenzel Nosek, Darstellung einer Szene aus dem Alten Testament – der Prophet Daniel prophezeit dem König Belsazar das Ende von Babylonien. Es handelt sich um ein der wenigen erhaltenen Elemente des Interieurs aus der Zeit der Anna Maria Franziska im Schloss Reichstadt/Zákupy. Ansichtskarte aus den 30er Jahren des 20. Jh.

CZ ► Hospodářský dvůr v Zákupcech, jižní křídlo, interiér stájí; stav v 90. letech 20. stol. (Foto Martin Aschenbrenner)

DE ► Der Meierhof in Reichstadt/Zákupy, Südflügel, Interieur der Stallungen; der Zustand aus den 90er Jahren des 20. Jh. (Foto Martin Aschenbrenner)

CZ ► Hospodářský dvůr v Zákupcech, jižní křídlo, interiér stájí, detail žlabu pro koně; stav v 90. letech 20. stol. (Foto Martin Aschenbrenner)

DE ► Der Meierhof in Reichstadt/Zákupy, Südflügel, Interieur der Stallungen, Detail des Pferdetrogs; Zustand aus den 90er Jahren des 20. Jh. (Foto Martin Aschenbrenner)

Anna Marie Františka byla zbožná, ale i podpora církve jí sloužila k reprezentaci. Jedním z dobových projevů zbožnosti bylo také zakládání poustev (eremitází). Anna Marie Františka založila takovou eremitáž s kaplí v lesích u Borečku (osada poblíž Mimoně, tamější lesy patřily k zákupskému panství, nacházela se tam velká hájovna). Zakládací listina nese datum 12. září 1712 a ve stejném měsíci byla potvrzena litoměřickým biskupem. V té době již byla poustevna dokončena – stavba probíhala během léta 1712. Zdejšímu poustevníkovi se měly ze zákupského velkostatku dodávat 4 strychy žita, 3 věrtele pšenice, 3 věrtele ječmene, 2 věrtele hrachu, 20 liber másla, 1 věrtel soli, 6 zlatých z masných platů, 8 věder piva a jeden soudek jiného piva.¹³

Prvním poustevníkem na Borečku se stal Václav Rincolin. Byl terciářem kapucínů a již předtím působil ve Sloupu (na sousedním panství, dnes Sloup v Čechách). Tamější skála s pozůstatky středověkého, nyní opuštěného hradu, se podle rozhodnutí dřívějšího majitele panství hraběte Ferdinanda Hroznaty z Kokořova měla stát poutním místem obsluhovaným terciáři kapucínů, pro které tam hrabě nechal budovat klášter¹⁴. Po prvním tamějším obyvateli Konstantinovi tam usadil právě Václava Rincolina, jenž v budování poutního místa pokračoval. Byl schopným malířem. Namaloval oltářní obraz pro sloupský kostel sv. Kateřiny a rád maloval také sluneční hodiny. Jedny zhotovil pro pivovar v Pihelu (na sloupském panství), jiné, dodnes dochované, namaloval přímo na sloupskou skálu, na níž sídlil.¹⁵ Po smrti hraběte Ferdinanda Hroznaty z Kokořova (1708) se však osud sloupského poutního místa a terciářského kláštera stal značně nejistým především proto, že po hraběti zůstalo mnoho dluhů. Ačkoliv tedy Václav Rincolin nebyl formálně poustevníkem, nýbrž pouze obyvatelem budoucího kláštera terciářů, de facto, protože na skále žil sám, poustevníkem byl, a nebyl pro něj tedy problém přijmout poustevnictví na Borečku. Na svátek sv. Jiljí se pak konala do zdejší kaple pouť.¹⁶

Als die wirtschaftlichen Erträge ihrer Herrschaften nach und nach gestiegen waren, konnte es sich Anna Maria Franziska leisten, endlich ihrem Stolz und ihrer Sucht nach Repräsentation zu fröhnen und den Bau oder Umbau von herrlichen Schlössern in Angriff zu nehmen. Zu ihrem schönsten Bau wurde das Schloss in Ploschkowitz/Ploskovic. Petr Macek, der den Bauten von Anna Maria Franziska eine große Aufmerksamkeit widmet, behauptet, dass es sich dabei um den ausdrucksvollsten Schlossbau des dynamischen Barocks handelt. Er ist auch der Meinung, dass Anna Maria Franziska diesen Bau (der eigentlich eine Villa darstellt) den italienischen Bauten der Medici gleichstellen wollte. Sein zweites Stockwerk wurde jedoch erst in der Hälfte des 19. Jh. dazu gebaut (freilich so gut, dass es an den Rest des Schlosses stilgemäß anschloss und gar nicht störend wirkte). Ursprünglich gab es dort ein Mansardendach. Der Park wurde mit einer großen Menge von Statuengruppen sowie Gelegenheitsdekorationen ausgestattet. Der Schlossbau kostete eine Unmenge Geld, und so sollte Anna Maria Franziska angeblich alle Rechnungen für den Umbau verbrannt haben. Urheber des Baus war der Hofarchitekt von Anna Maria Franziska Václav Špaček.¹²

Anna Maria Franziska war fromm, doch die Unterstützung der Kirche diente ihr auch zu Repräsentanzzwecken. Eine der Äußerungen damaliger Frömmigkeit war auch die Gründung von Einsiedeleien (Klausen). Anna Maria Franziska stiftete eine solche Einsiedelei samt Kapelle in den Wäldern bei Heidedörfel/Boreček. Es ist ein kleiner Weiler in der Nähe von Niemmes/Mimon, dortige Waldungen gehörten zur Herrschaft Reichstadt/Zákupy und dort befand sich auch ein großes Försterhaus. Die Gründungsurkunde trägt das Datum 12. September 1712 und wurde noch im gleichen Monat vom Leitmeritzer Bischof bestätigt. Zu jener Zeit war die Einsiedelei bereits baulich beendet – der Bau verlief in den Sommermonaten. Der hiesige Einsiedler sollte aus dem Herengut Reichstadt/Zákupy 4 Striche Korn, 3 Viertel Weizen, 2 Viertel Erbsen, 20 Pfund Butter, 1 Viertel Salz, 6 Gulden für Fleisch-einkauf, 8 Eimer Bier und ein kleines Fässchen Bier anderer Art beziehen.¹³

Zum ersten Einsiedler in Heidedörfel/Boreček wurde Wenzel Rincolin. Er war Terziar bei den Kapuzinern und war bereits vorher in Bürgstein/Sloup (auf

13 Národní archiv, Ředitelství císařských soukromých a rodinných statků v Praze-spisové pododdělení Zákupy, inv. č. 109, eremité na Borečku.

14 Gabriel, František – Podrožůzek, Kamil, Zahradník, Pavel: Skalní sídlo ve Sloupu, Praha 2001, s. 8.

15 Tamtéž, s. 11 a 14.

16 Vojtíšková, Marie: Po stopách poustevníků na Českolipsku 4 – U tří poustevníků, Českolipský deník, 1994, č. 43 (21. 2.), s. 8.

12 Macek, Petr: Barokní architekt Václav Špaček, dizertační práce na Ústavu pro dějiny umění Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze, Praha 2007, Katalog, S. 12–22.

13 Národní archiv, Ředitelství císařských soukromých a rodinných statků v Praze-spisové pododdělení Zákupy, Inv. Nr. 109, eremité na Borečku.

CZ ► Kostel Panny Marie v Horní Políci, celkový pohled na areál. Zleva: vstupní brána v podobě věže, budova arciděkanství, vlastní kostel obklopený ambitem. Stav před rokem 2018 (Foto Martin Aschenbrenner)

DE ► Die Kirche Jungfrau Maria in Ober-Politz, Gesamtansicht des Areals. Links: Eintrittstor in der Gestalt eines Turms, das Gebäude der Erzdechantie, die eigentliche Kirche mit Kreuzgang. Zustand vor dem Jahre 2018 (Foto Martin Aschenbrenner)

CZ ► Kostel Panny Marie v Horní Políci, detail průčelí vstupní brány v podobě věže – kartuše s monogramem Anny Marie Františky, jež nechala umísťovat na stavby a sochy, které dávala budovat. Stav před rokem 2018 (Foto Martin Aschenbrenner)

DE ► Die Kirche Jungfrau Maria in Ober-Politz, Detail der Vorderfassade des turmartigen Eintrittstors – eine Kartusche mit dem Monogramm der Anna Maria Franziska, das sie auf sämtliche von ihr errichteten Bauten und Statuen anbringen ließ. Zustand vor dem Jahre 2018 (Foto Martin Aschenbrenner)

CZ ► Kostel Panny Marie v Horní Políci, interiér, pohled směrem proti hlavnímu oltáři. Stav v roce 2017 (Foto Martin Aschenbrenner)

DE ► Die Kirche Jungfrau Maria in Ober-Politz, Interieur, Blick zum Hauptaltar. Zustand vom Jahre 2017 (Foto Martin Aschenbrenner)

CZ ▶ Kaple sv. Josefa pod Kamenickým vrchem v Zákupce, zbudovaná příslušníky družiny Giovannioho Gastona Medicéjského; stav před rokem 2017 (Foto Martin Aschenbrenner)

DE ▶ Die St. Josef-Kapelle unter dem Kamnitzerberg/Kamenický vrch in Reichstadt/Zákupy, von Angehörigen des Gefolges von Giovanni Gaston Medici erbaut; Zustand vor dem Jahre 2017 (Foto Martin Aschenbrenner)

V kapli své poustevny vymaloval iluzivní barokní oltář s Pannou Marií, která rozprostírá svůj plášť nad třemi patrony kaple (a zároveň patrony lovců a poustevníků), Hubertem, Eustachem a Jiljím. V kapli se měly sloužit mše na svátek Nejsvětější Trojice a náklady na ně nesla vrchnost. Již v říjnu 1715 se nad téměř lesy přehnala děsivá vichřice (škody po ní se přylíkvidovaly deset let), při níž padaly stromy i na poustevnu. Václav se tak polekal, že dostal šok. Byl sice dopraven k ošetřování do zákupského kláštera kapucínů, ale v květnu tam zemřel.

Po dalších dvou, kratší dobu působících poustevnících, kterým se tam však nelíbilo a poustevnu opustili, získala Anna Marie Františka pro svůj záměr faráře Tobiaše Nabichta z Býčkovic. Ten Annu Marii Františku přežil, zemřel až v roce 1760. Vedl prý kroniku poustevny na panství. Jedna vznikla u připomínané kaple sv. Josefa pod Kamenickým vrchem v roce 1727, další poustevník bydlel v ambitu kostela v Horní Polici.

Z dalších aktivit souvisejících s náboženstvím a církví lze připomenout budování či přestavby kostelů. Významným se stal kostel sv. Máří Magdalény v Mařenicích, novou, barokní fasádu dostal kostel sv. Fabiána a Šebestiána v Zákupce (v šedesátých letech 19. století byl regotizován, takže barokní podoba se nedochovala).

CZ ▶ Kaple sv. Josefa pod Kamenickým vrchem v Zákupce v roce 2017 v době oprav novým soukromým majitelem (Foto Martin Aschenbrenner)

DE ▶ Die St. Josef-Kapelle unter dem Kamnitzerberg/Kamenický vrch in Reichstadt/Zákupy im Jahre 2017, während der baulichen Instandsetzungen unter dem neuen Eigentümer (Foto Martin Aschenbrenner)

der Nachbarherrschaft, heute Sloup v Čechách) tätig. Der dortige Felsen mit den Ruinen der mittelalterlichen, zu seiner Zeit bereits verlassen Burg, sollte nach dem Beschluss des früheren Herrschaftsinhabers Ferdinand Grab Hroznata von Kokorzowa zu einem Wallfahrtsort umgebaut werden. Er sollte von den Kapuziner-Tertiären, für die er dort ein Kloster erbauen ließ, betreut werden.¹⁴ Nach dem ersten Bewohner Konstantin war es gerade Wenzel Rincolin, der den Aufbau des Wallfahrtsorts weiter geführt hat. Er war Autor des Hauptaltarblatts für die Bürgsteiner St. Katharina-Kirche und malte mit Vorliebe Sonnenuhren. Er errichtete eine Sonnenuhr im Brauhaus in Pihl/Pihel (auf der Herrschaft Bürgstein), eine andere, bis heute erhaltene, malte er direkt an den Bürgsteiner/Slouper Felsen, auf dem er seinen Sitz hatte.¹⁵ Nach dem Tode des Grafen Ferdinand Hroznata von Kokorzowa (1708) wurde jedoch das Schicksal des Wallfahrtsorts und des Terziärer-Klosters ziemlich verunsichert, da der Graf viele Schulden hinterlassen hatte. Wenn auch Wenzel Rincolin formell nicht als Einsiedler, sondern als Bewohner des künftigen Terziären-Klosters galt, war er de facto, da er auf dem Felsen in Abgeschiedenheit lebte, doch ein Einsiedler. Daher war es für ihn kein Problem, den Posten des Einsiedlers im Heidedörfel/

14 Gabriel, František – Podrozužek, Kamil, Zahradník, Pavel: Skální sídlo ve Sloupu, Praha 2001, S. 8.

15 Ebenda, S. 11 und 14.

CZ ► Kaple sv. Huberta, Eustacha a Jiljí v lesích u Boreček (poblíž Mimoně, dříve zákupské panství) – pozůstatek původní kaple náležející k poustevně; stav v 90. letech 20. stol. (Foto Martin Aschenbrenner)

DE ► Die St. Hubertus, Eustachius und Ägidius-Kapelle in den Wäldern bei Heidedörfel/Boreček, (unweit von Niemes/Mimon, früher die Reichstädter Herrschaft) – Überbleibsel der ursprünglichen Kapelle, die zur Einsiedelei gehörte; Zustand aus den 90er Jahren des 20. Jh. (Foto Martin Aschenbrenner)

CZ ► Kaple sv. Huberta, Eustacha a Jiljí u Borečku, detail kněžské slouživní malbou oltáře od poustevníka Václava Rincolina; stav v 90. letech 20. stol. (Foto Martin Aschenbrenner)

DE ► Die St. Hubertus, Eustachius und Ägidius-Kapelle in den Wäldern bei Heidedörfel/Boreček, Detail des Presbyteriums mit illusionistischer Ausmalung des Altars vom Einsiedler Wenzel Rincolin; Zustand aus den 90er Jahren des 20. Jh. (Foto Martin Aschenbrenner)

Boreček anzunehmen. Am St. Ägidius-Fest pilgerte zur hiesigen Kapelle die erste Prozession.¹⁶

Für die Kapelle seiner Einsiedelei malte er einen illusionistischen Barockaltar mit Jungfrau Maria. Sie erstreckt ihren Mantel über drei Schutzpatrone der Kapelle, die zugleich Schutzpatrone der Jäger und Einsiedler waren: St. Hubertus, St. Eustachius und St. Ägidius. In der Kapelle sollten am Fest der Allerheiligsten Dreifaltigkeit Gottesdienste abgehalten werden, wofür die Obrigkeit die Unkosten zu tragen hatte. Bereits im Oktober 1715 wurden hiesige Wälder von einem schrecklichen Sturm betroffen, wobei die davon verursachten Schäden erst nach zehn Jahren vollkommen beseitigt wurden. Die Bäume fielen auch auf die Einsiedelei und Wenzel Rincolin sollte sich so erschreckt haben, dass er eine Schock erlitt. Er wurde zwar schnell zur Behandlung ins Kapuzinerkloster in Reichstadt/Zákupy gebracht, verstarb dort jedoch bereits im Mai des folgenden Jahrs verstorben.

Nach zwei weiteren Einsiedlern, denen es dort jedoch nicht gefiel und die deswegen die Einsiedelei verließen, gewann Anna Maria Franziska für Ihr Vorhaben den Pfarrer aus Pitschkowitz/Býčkovice auf der Herrschaft Ploschkowitz/Ploskovic namens Tobias Nabicht. Er überlebte Anna Maria Franziska und verstarb erst im Jahre 1760. Angeblich sollte er auch eine Chronik der Einsiedeleien auf dieser Herrschaft geführt haben. Eine weitere Einsiedelei entstand an der oben erwähnten St. Josef-Kapelle unter dem Kamnitzberg/Kamenický vrch im Jahre 1727, und ein Einsiedler lebte auch im Kreuzgang der Kirche von Ober Politz/Horní Police.

Von weiteren Aktivitäten, die mit der Kirche und Religion zusammenhängen, kann man auch den Auf- oder Umbau von Kirchen erwähnen. Daraus war die St. Maria Magdalena – Kirche in Großmergtal/Mařenice von Bedeutung, eine neue Barockfassade erhielt die St. Fabian- und Sebastian-Kirche in Reichstadt/Zákupy. Diese Kirche wurde in den 60er Jahren des 19. Jh. regotisiert, so dass sich ihre Barockgestalt nicht mehr erhielt.

Die wohl bedeutendste Kirche, die Anna Maria Franziska erweitern und umbauen ließ, ist wohl die Jungfrau Maria Kirche in Ober Politz/Horní Police.¹⁷ Am Anfang des 16. Jh. kam wurde hier angeblich vom Fluss Polzen/Ploučnice eine Marienstatue

16 Vojtíšková, Marie: Po stopách poustevníků na Českolipsku 4 – U tří poustevníků, Českolipský deník, 1994, č. 43 (21. 2.), S. 8.

17 Über die Kirche in Ober Politz/Horní Police mit Verwendung der älteren Literatur zusammengefasst: Havelka, Liboslav: Horní Police. Mariánská svatyně, Horní Police 1991. Neu: Macek, Petr: Barokní architekt Václav Špaček, dizertační práce na Ústavu pro dějiny umění Filozofické fakulty Univerzity Karlov v Praze, Praha 2007, Katalog, S. 25–31.

Asi nejvýznamnějším kostelem, který nechala Anna Marie Františka zvětšit a přestavět, je kostel Panny Marie v Horní Polici.¹⁷ Počátkem 16. století údajně připlula do obce po řece Ploučnici soška Panny Marie, snad vyhozená z některého kostela luterány. Byla umístěna do zdejšího kostela a začali za ní chodit poutníci a Panna Marie začala dělat zázraky. Jeden z prvních se udal za třicetileté války: jednoho zápušského měšťana, který pravidelně chodil modlit se k Panně Marii do Horní Police, zajali vojáci, odvedli ho a kdesi u Litoměřic přivázali ke kůlu. Když usnuli, modlil se k Panně Marii Hornopolické, podařilo se mu odvázat se a utéct a cestou z něj řetězy samy spadly. Na památku svého zachránění je pak daroval kostelu a dodnes visí v ambitu. Po třicetileté válce sem začalo přicházet čím dál více poutníků, a tak už Julius František Sasko-Lauenburský začal s přestavbou kostela. Ta byla dokončena až po jeho smrti, ale to už bylo zřejmé, že kostel nebude přibývajícím poutníkům stačit. Anna Marie Františka ho tedy nakonec nechala velmi honosně přestavět. Přestavbu provedl její dvorní stavitel Václav Špaček.

V barokní době se v Římě začaly otvírat katakomby, v nichž byli pohřbíváni křesťané. Na hrobek bývalo znamení kříže a jméno a tyto pohřbení byli automaticky pokládáni za mučedníky. Anna Marie Františka získala jejich ostatky, často celé kostry. Nechávala je prý dovážet do Čech ve slavnostních průvodech na velbloudech. Kostry nechala voskem doplnit tak, že vznikly figuríny, ty pak byly oblečeny do barokních šatů. Pokud víme, vyráběly toto všechno premonstrátky v klášteře v Doksaněch. Figuríny pak ve slavnostních procesích nechávala Anna Marie Františka přenést do jednotlivých kostelů na svých panstvích i mimo ně. Do Horní Police darovala takové figuríny dokonce dvě (sv. Kristýnu a sv. Pavla). Je to asi jediný kostel, kde zůstaly v původní podobě, tj. stojící ve vitrínách. Pokud se jinde dochovaly, pak leží.¹⁸

CZ ► Kostel Panny Marie v Horní Polici, ambit, votivní dar oková (příběh viz v textu). Stav před rokem 2018. (Foto Martin Aschenbrenner)

DE ► Die Kirche Jungfrau Maria in Ober-Politz, Kreuzgang, die Ketten als Votivgabe (die Geschichte siehe im Text). Zustand vor dem Jahre 2018. (Foto Martin Aschenbrenner)

angeschwommen, die wohl von den Lutheranern aus einer Kirche ausgeworfen sein konnte. Sie wurde in der hiesigen Kirche untergebracht und wurde dort bald von vielen Pilgern besucht. Sie wurde nach kurzer Zeit für wundertätig gehalten. Ein der ersten Wunder sollte passiert sein: Ein Bürger aus Reichstadt/Zákupy, der regelmäßig die Jungfrau Marie in Ober Politz/Horní Police zu besuchen und dort zu beten pflegte, wurde von den Soldaten gefangen und von ihnen irgendwo in der Umgebung von Leitmeritz an einen Pfahl gebunden. Nachdem sie eingeschlafen waren, betete er zur Jungfrau Maria von Ober Politz, und danach ist es ihm gelungen, sich loszubinden und zu flüchten. Seine Ketten sollten angeblich unterwegs von sich selbst abgefallen sein. Zum Andenken an dieses Ereignis hat er die Ketten der Kirche gewidmet und sie hängen bis heute im dortigen Kreuzgang. Nach dem Dreißigjährigen Krieg ist die Pilgerzahl nach und nach gewachsen, so dass bereits Julius Franz von Sachsen-Lauenburg den Umbau der Kirche in Angriff nahm. Das Werk wurde erst nach seinem Tode vollendet, doch schon damals war es offensichtlich, dass die Kirche selbst nach diesem Umbau für die ständig wachsende Pilgerzahl nicht ausreichend sein würde. Anna Maria Franziska ließ daher die Kirche prachtvoll umbauen und der Umbau wurde von ihrem Hofbaumeister Václav Špaček durchgeführt.

Zur Zeit des Barocks begann man in Rom mit der Öffnung der Katakomben, wo in den alten Zeiten die Christen begraben wurden. An ihren Gräbern gab es ein Kreuzzeichen und diese Begrabenen galten daher automatisch als Märtyrer. Anna Maria Franziska gelang es, ihre Überreste, manchmal auch die

17 O kostele v Horní Polici s využitím starší literatury komplexně: Havelka, Liboslav: Horní Police. Mariánská svatyně, Horní Police 1991. Nejnověji Macek, Petr: Barokní architekt Václav Špaček, dizertační práce na Ústavu pro dějiny umění Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze, Praha 2007, Katalog, s. 25–31.

18 Národní archiv, Ředitelství císařských soukromých a rodinných statků v Praze-spisové pododdělení Zákupy, inv. č. 204, nákupy ostatků svatých.

CZ ▶ Sloup Nejsvětější Trojice v Zákupech na náměstí, autor Ondřej Dubke, 1706–1710, celkový pohled s monogramem Anny Marie Františky ve spodní části (Foto Martin Aschenbrenner)

DE ▶ Die Dreifaltigkeitssäule auf dem Stadtplatz in Reichstadt/Zákupy, Bildhauer Andreas Dubke, 1706–1710, Gesamtansicht mit dem Monogramm der Anna Maria Franziska im unteren Teil (Foto Martin Aschenbrenner)

Na poznání kostela se podílel výrazně opět Petr Macek. V současné době prochází kostel velkou rekonstrukcí.¹⁹

Součástí barokní krajiny byla také sochařská díla. Anna Marie Františka nechala vytvořit a umístit do krajiny velké množství soch. K jejich zhotovování zaměstnávala u svého rozsáhlého dvora sochaře Ondřeje Dubkeho. Jeho dílem je také sloup Nejsvětější Trojice na náměstí v sídle Anny Marie Františky – v Zákupech. Předlohou mu měl být obdobný sloup ve Vídni od Johana Bernarda Fischera z Erlachu. Jedná se o tzv. sloup oblakový. Jeho součástí kromě množství soch byly také kašny. Při velké rekonstrukci tehdy již velmi poškozeného sloupu v šedesátých letech 19. století byla část soch odstraněna a kašny odpojeny od přívodu vody, takže dnešní podoba sloupu je jiná než původní.²⁰

ganzes Gerippe, zu erwerben. Sie sollte sie angeblich in festlichen Umzügen mit Kameelen nach Böhmen gebracht haben. Später ließ diese Gerippe mit Wachs ausfüllen, so dass ganze Figurinen entstanden. Sie wurden danach in Barocktracht gekleidet. Soweit wir wissen, wurde das alles von den Prämonstratenserinnen im Kloster Doksan/Dosany durchgeführt. Anna Marie Franziska ließ dann die Figurinen in feierlichen Umzügen in einzelne Kirchen ihrer Herrschaften und sogar außerhalb deren Grenzen bringen. Nach Ober Politz/Horní Police sandte sie sogar zwei solche Figurinen (St. Christine und St. Paul). Es ist wohl die einzige Kirche, wo sie sich in ihrer ursprünglichen Gestalt, d.h. stehend in Vitrinen, erhielten. Falls sie sich noch woanders erhielten, waren sie in der horizontalen Position.¹⁸ An der Erfassung der Geschichte dieser Kirche beteiligte sich im entscheidenden Maße ebenfalls Petr Macek. In der Gegenwart sie einer umfangreichen Rekonstruktion unterzogen.¹⁹

Einen Bestandteil der Landschaft bildeten ebenfalls verschiedene bildhauerischen Werke. Anna Maria Franziska ließ eine viele Statuen und Statuengruppen errichten und in der Landschaft platzieren. Zu deren Herstellung hat sie an ihrem großen Hof den Bildhauer Andreas Dubke angestellt. Sein Werk ist z.B. die Dreifaltigkeitssäule auf dem Stadtplatz im Sitz der Anna Maria Franziska, Reichstadt/Zákupy. Als Vorlage konnte ihm wohl die gleichartige Säule in Wien, ein Werk des Johann Bernhard Fischer von Erlach, gedient haben. Es handelt sich um die sog. „Wolkenssäule“, derer Bestandteil außer mehreren Statuen auch ein Brunnen bildete. Bei der großen Rekonstruktion der damals bereits sehr beschädigten Säule in den 60er Jahren des 19. Jh. wurde ein Teil der Statuen beseitigt und die Wasserzuführung zum Brunnen unterbrochen, so dass die heutige Gestalt der Säule ganz anders ist, als es ursprünglich der Fall war.²⁰

Die Brücken von Reichstadt/Zákupy wurden ebenfalls mit Statuen geschmückt. Davon erhielten sich lediglich zwei Brücken – die erste Brücke führte über den bereits verschwundene Arm des Flüsschens Zvittebach/Svitava und verbindet noch heutzutage das Schloss mit dem Kapuzinerkloster, die

19 Informuje se o ní pravidelně v denním tisku, např. Charvátová, Kateřina: Kostel si opraví za sto miliónů, *Českolipský deník* č. 135 (12. 6.), 2017, s. 1.

20 Nejedlý, Václav, Zahradník, Pavel: Mariánské, trojiční a další světecké sloupy a pilíře v Libereckém kraji, Praha 2003, s. 140–159.

18 Národní archiv, Ředitelství císařských soukromých a rodinných statků v Praze-spisové pododdělení Zákupy, Inv. Nr. 204, nákup ostatků svatých.

19 Darüber erscheinen regelmäßige Beiträge in der Tagespresse, z. B. Charvátová, Kateřina: Kostel si opraví za sto miliónů, *Českolipský deník* Nr. 135 (12. 6.), 2017, S. 1.

20 Nejedlý, Václav, Zahradník, Pavel: Mariánské, trojiční a další světecké sloupy a pilíře v Libereckém kraji, Praha 2003, S. 140–159.

CZ ► Ulice na tzv. Malé Straně v Zákupěch (Foto Martin Aschenbrenner)

DE ► Eine Straße in der sog. „Kleinen Seite“ von Reichstadt/Zákupy (Foto Martin Aschenbrenner)

Sochy zdobily také mosty v Zákupěch. Dochovaly se pouze dva. Jeden přes zaniklé rameno říčky Svitavy, který však dodnes opticky spojuje zámek s klášterem kapucínů, druhý poblíž kostela, na druhé straně městečka.

Anna Marie Františka se na smrt chystala již v roce 1731, kdy na zámku v Kácově onemocněla, a napsala tam proto svou závěť. Zemřela však až o deset let později v Zákupěch. Tam také byla pohřbena do krypty, kde už odpočíval i její první manžel a starší dcera. Nechala se pohřbit v oděvu celestýnek. Veškerý majetek po ní zdědila její jediná dcera Marie Anna Karolína, tehdy již ovdovělá, dříve manželka bratra bavorského vévody.

Tento příspěvek ani zdaleka neshrnuje všechny poznatky o Anně Marii Františce. Autor se snažil jednak zde opět publikovat již známé informace ze starší literatury, které se v novější literatuře neobjevují, jednak upozornit na obecně méně známé či méně prezentované aktivity velkovévodkyně a místa s nimi spojená (kostel Panny Marie v Horní Polici, poustevna na Borečku).

zweite Brücke befindet sich in der Nähe der Kirche auf der anderen Seite des Städtchens.

Anna Marie Franziska traf erste Vorbereitungen auf ihren Tod bereits im Jahre 1731, als sie auf dem Schloss in Kacov/Kácov erkrankte, und verfasste dort ihr Testament. Sie verstarb jedoch erst zehn Jahre später in Reichstadt/Zákupy und wurde dort auch bestattet, in einer Gruft, wo bereits ihr erster Gemahl und ihre ältere Tochter ruhten. Sie ließ sich im Ordensgewand der Cölestinerinnen begraben. Ihr ganzes Eigentum erbte ihre einzige Tochter Maria Anna Karoline, frühere Gemahlin des bayrischen Herzogs, die damals auch schon verwitwet war.

Dieser Beitrag setzt sich nicht zum Ziel, sämtliche Erkenntnisse über Anna Maria Franziska zusammenzufassen. Der Autor war einerseits bestrebt, hier die bereits bekannten Informationen aus der älteren Literatur anzuführen, die in der neueren Literatur nicht mehr erscheinen, andererseits auf die der Öffentlichkeit nur wenig bekannten oder weniger präsentierten Aktivitäten der Großherzogin und auf die mit ihnen verbundenen Orte (Marienkirche in Ober-Poltitz, Einsiedelei in Heidedörfel/Boreček) hinzuweisen.